

Ευρωπαϊκό μοντέλο:
παράδειγμα προς μίμηση ή
προς αποφυγή; - Μια
ιστορική ματιά

Δανάη Κωνσταντινίδου

Κείμενα Εργασίας 1/2016

Φεβρουάριος 2016

**Εργαστήριο Ευρωπαϊκής
Ενοποίησης και Πολιτικής**
Αιόλου 42-44, 105 60 Αθήνα

Ευρωπαϊκό μοντέλο: παράδειγμα προς μίμηση ή προς αποφυγή; Μια ιστορική ματιά

Δανάη Κωνσταντινίδου

ΠΜΣ Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές, ΕΚΠΑ

Κείμενα Εργασίας ΕΕΕΠ 1/2016

Copyright © 2016

Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και Πολιτικής

Αιόλου 42-44, 105 60 Αθήνα

Τηλ: 210 368 8945, 210 368 8963

e-mail: info-eeep@pspa.uoa.gr

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Περίληψη

Με τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου τα ευρωπαϊκά κράτη ανησυχούσαν για τη διατήρηση της ειρήνης στον ευρωπαϊκό χώρο, την ενοποίηση της διαιρεμένης Ευρώπης και την επανάκτηση της δύναμής της στο διεθνές σύστημα. Έτσι, αποφάσισαν να συνεργαστούν και, παρά τις διαφορές τους, κατάφεραν να δημιουργήσουν την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Η ΕΕ είναι μια ιδιαίτερη περίπτωση συνεργασίας, στα πλαίσια της οποίας τα κράτη-μέλη άλλες φορές αναγκάζονται να συμβιβαστούν ενώ άλλες πετυχαίνουν τους στόχους τους, εντός όμως ενός πλαισίου εξυπηρέτησης κοινών σκοπών και συμφερόντων. Το παρόν άρθρο, μέσα από μια ιστορική ματιά, αναλύει καταρχήν την επιτυχία του ευρωπαϊκού μοντέλου και των παραγόντων που συνέβαλαν σε αυτή κατά τα πρώτα στάδια της ύπαρξής του. Τα κράτη-μέλη της ΕΕ καλούνται να επιβιώσουν μέσα σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον, το οποίο αναπόφευκτα τα επηρεάζει. Επιχειρείται, λοιπόν, η αποκρυστάλλωση των αλλαγών που οδήγησαν τη διαδικασία ευρωπαϊκής ενοποίησης στο λεγόμενο «φρενάρισμα» της και που μετέτρεψαν το κλίμα ευρω-αισιοδοξίας (που επικρατούσε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας '00) σε κλίμα ευρω-απαισιοδοξίας. Τέλος, με επίκεντρο την οικονομική κρίση του 2007-8 (η οποία ανέδειξε τις αδυναμίες του ευρωπαϊκού μοντέλου), γίνεται αναφορά στα φλέγοντα ζητήματα που απασχολούν τη δημόσια συζήτηση και που διαμορφώνουν την ΕΕ όπως την ξέρουμε σήμερα.

Λέξεις-κλειδιά

Ευρωπαϊκή Ένωση, ευρωπαϊκή ενοποίηση, ευρωπαϊκό οικονομικό μοντέλο, οικονομική κρίση

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	5
1. Η επιτυχία του ευρωπαϊκού μοντέλου.....	6
1.1. Οι πρώτες επιτυχίες.....	6
1.2. ΕΕΠ και ΟΝΕ ως παράγοντες ενοποίησης.....	10
2. Τι άλλαξε στη συνέχεια; Σύντομος απολογισμός.....	13
Αντί επιλόγου: Η σημερινή κατάσταση.....	16
Βιβλιογραφία.....	20

Εισαγωγή

Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και οι καταστρεπτικές συνέπειές του, κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη συνεργασίας των ευρωπαϊκών κρατών, προκειμένου να επιτευχθεί τόσο η αποκατάσταση των ζημιών και η επανόρθωση των οικονομιών τους, όσο και να αποφευχθεί μια πιθανή επανάληψη πολέμου. Η ευρωπαϊκή ενοποίηση ξεκινάει ουσιαστικά το 1950 με τη διακήρυξη Σούμαν (Schuman), μια γαλλική πρόταση για ενιαία διαχείριση των ευρωπαϊκών αποθεμάτων άνθρακα και χάλυβα από έναν υπερεθνικό οργανισμό.¹ Πρόκειται για προσπάθεια από μια πολιτική ελίτ προκειμένου να αντιμετωπιστούν πολιτικά προβλήματα με οικονομικά μέσα,² για έναν πολιτικό στόχο: τη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής πολιτικής οντότητας.

Στο παρόν άρθρο γίνεται προσπάθεια κατανόησης της επιτυχίας του ευρωπαϊκού μοντέλου αλλά και των παραγόντων που συνέβαλαν σε αυτή. Ακόμα, επιχειρείται η αποκρυστάλλωση των αλλαγών που οδήγησαν τη διαδικασία ευρωπαϊκής ενοποίησης στο λεγόμενο «φρενάρισμα» της. Τέλος, με επίκεντρο την οικονομική κρίση του 2007-8 (η οποία ανέδειξε τις αδυναμίες του ευρωπαϊκού μοντέλου), γίνεται αναφορά στα φλέγοντα ζητήματα που απασχολούν τη δημόσια συζήτηση σήμερα και που διαμορφώνουν την Ευρωπαϊκή Ένωση (εφεξής ΕΕ) όπως την ξέρουμε σήμερα.

Η διάρθρωση του άρθρου έχει ως εξής: το πρώτο μέρος ξεκινά με την επιτυχία του ευρωπαϊκού μοντέλου και χωρίζεται σε δύο κεφάλαια: το πρώτο αφορά τα πρώτα βήματα, εστιάζοντας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (εφεξής ΕΚΑΧ) και στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (εφεξής ΕΟΚ), ενώ το δεύτερο επικεντρώνεται στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (εφεξής ΕΕΠ) και στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (εφεξής ΟΝΕ). Στο δεύτερο μέρος εξετάζεται η περίοδος από τη δημιουργία των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (εφεξής ΕΚ) μέχρι την απόρριψη της Συνταγματικής Συνθήκης από την Ολλανδία και τη Γαλλία σε σχετικά δημοψηφίσματα και παρουσιάζονται οι αλλαγές που οδήγησαν στη μετατροπή της ευρω-αισιοδοξίας (που επικρατούσε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας '00) σε ευρω-απαισιοδοξία. Τέλος, παρατίθενται κάποιες καταληκτικές σκέψεις για την ΕΕ του σήμερα.

¹ Berstein S., Milza P. (1997) *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης 1919 έως σήμερα*, τόμος 3, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 189.

² Τσούκαλης Λ. (2004) *Ποια Ευρώπη*; Αθήνα: Ποταμός, σελ.35.

1. Η επιτυχία του ευρωπαϊκού μοντέλου

1.1. Οι πρώτες επιτυχίες

Η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης ξεκινάει ουσιαστικά με μια γαλλική πρόταση που απευθυνόταν στη Γερμανία, καθώς επεδίωκε να αποκτήσει πρόσβαση στις πρώτες ύλες και τις αγορές της, αλλά ταυτόχρονα να πετύχει τους κύριους στόχους της: τον περιορισμό της Γερμανίας και την οικονομική της ανάπτυξη.³ Από την πλευρά τους, οι πολιτικές δυνάμεις της Γερμανίας γνώριζαν ότι η ανάκτηση της οικονομικής κυριαρχίας της χώρας, αλλά και η εδραίωση της θέσης της στο διεθνές προσκήνιο, απαιτούσε πολυμερείς προσεγγίσεις προς την Ευρώπη.⁴ Μαζί λοιπόν με τις χώρες Benelux (Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο) και την Ιταλία,⁵ δημιούργησαν την ΕΚΑΧ.

Η ΕΚΑΧ θεωρήθηκε οικονομική επιτυχία. Καταργήθηκαν οι τελωνειακοί δασμοί και οι ποσοστώσεις, επιτεύχθηκε πρόοδος στην άρση των μη δασμολογικών εμποδίων στις συναλλαγές, υποβοηθήθηκε η αναδιάρθρωση των βιομηχανικών τομέων, οι πολιτικοί και δημόσιοι υπάλληλοι των κρατών μελών έμαθαν να συνεργάζονται και αυξήθηκε τόσο η παραγωγή, όσο και οι διακρατικές συναλλαγές.⁶

Αξίζει βέβαια να σημειωθεί ότι, κατά τις δεκαετίες '50 και '60, κυριαρχούσε η θεωρητική προσέγγιση του νεολειτουργισμού⁷, η οποία ήταν εμφανώς συνδεδεμένη με τις στρατηγικές των ιδρυτών αρχιτεκτόνων των ΕΚ.⁸ Ειδικότερα, κατά τα πρώτα στάδια λειτουργίας των ΕΚ, είναι εμφανής η δυναμική της «διάχυσης» (spillover), καθώς η εμβάθυνση της ενοποίησης σε έναν οικονομικό τομέα επέφερε πιέσεις για περαιτέρω ενοποίηση εντός του τομέα αυτού και πέραν αυτού με τη μεταβίβαση περισσότερων αρμοδιοτήτων

³ Nugent N. (2009) *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση- Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*, β' έκδοση, Αθήνα: Σαββάλας, σελ. 61.

⁴ Milward A. (1992) *The European Rescue of the Nation- state*, California: University of California Press, σελ. 197.

⁵ Οι χώρες αυτές επέλεξαν για τους δικούς τους λόγους να συμμετάσχουν. Οι χώρες Benelux δεν θα μπορούσαν να μείνουν εκτός μιας τέτοιας πρότασης συνεργασίας και αυτό αποδεικνύεται αν αναλογιστεί κανείς τη γεωγραφική τους θέση και την οικονομική τους εξάρτηση από τη Γαλλία και τη Γερμανία. Έχοντας απόλυτη συνείδηση του μεγέθους και της αδυναμίας τους, προκειμένου να βελτιωθεί η ισχύς τους στο διεθνές σύστημα, έπρεπε να ενσωματωθούν στους θεσμούς και τις δομές της Δύσης. Η Ιταλία με τη συμμετοχή της στην ευρωπαϊκή ενοποίηση επιθυμούσε να δείξει ότι είχε αφήσει πίσω το φασιστικό καθεστώς και τις συνέπειες του πολέμου, ενώ ταυτόχρονα επεδίωκε να ενδυναμώσει τη θέση της στο διεθνές σύστημα και να ανοικοδομήσει το οικονομικό και πολιτικό της σύστημα. Βλ. ενδεικτικά, Toran A. (2002) *The European Integration Process, A historical and comparative institutional analysis*, Munster: LIT και Dinan D. (2004) *Europe Recast. A history of European Union*, London: Lynne Rienner Publishers.

⁶ Nugent N. (2009), *ό.π.*, σελ. 80.

⁷ Καζάκος Π. (2007) «Μεθοδολογικός Πλουραλισμός και Διεπιστημονικότητα στις Ευρωπαϊκές Σπουδές» στο Μαραβέγιας Ν., Τσινισιζέλης Μ. (επιμ.), *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ.35.

⁸ Rosamond B. (2004) *Θεωρίες Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σελ. 75.

σε ευρωπαϊκό επίπεδο.⁹ Έτσι, η αρχική συνεργασία στους τομείς άνθρακα και χάλυβα ήταν στρατηγικής και πολιτικής σημασίας, καθώς την εποχή εκείνη, η σύνδεση σε αυτούς τους τομείς σήμαινε και σύνδεση των οικονομιών. Επίσης, τα ευρωπαϊκά κράτη δεν ήταν ακόμα έτοιμα να προχωρήσουν σε μια πολιτική ένωση η οποία θα περιελάμβανε τη Γερμανία, καθώς οι πληγές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ήταν ακόμα ανοιχτές. Για αυτούς τους λόγους, ο τελικός στόχος της ενοποίησης παρέμενε «ανοιχτός».

Η αποτυχία, όμως, για τη δημιουργία Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας¹⁰ αποτέλεσε ήττα της ευρωπαϊκής ιδέας που φάνηκε να οδηγεί στην αναστολή της διαδικασίας υλοποίησής της.¹¹ Κατέστη, λοιπόν, επιτακτική η ανάγκη για περαιτέρω συνεργασία, προκειμένου να μην ναυαγήσει και η ΕΚΑΧ. Έτσι, οι ιδρυτικές χώρες, μετά από διαπραγματεύσεις υπέγραψαν τις Συνθήκες της Ρώμης¹² με τις οποίες διευρύνθηκε τόσο το αντικείμενο, όσο και το θεσμικό πλαίσιο της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η υπογραφή των Συνθηκών αποτελεί απόδειξη ότι τα κράτη-μέλη επιθυμούν στενότερη ένωση καθώς πλέον η οικονομική συνεργασία δεν αφορά έναν τομέα αλλά το σύνολο της αγοράς.¹³

Η ΕΟΚ αντανάκλα έναν συνδυασμό οικονομικών προτιμήσεων και πολιτικών στόχων¹⁴ και παρά το γεγονός ότι η κοινή αγορά που προβλεπόταν από τις Συνθήκες στην πραγματικότητα ήταν ατελής, τα αποτελέσματα ήταν ενθαρρυντικά. Η θετική επίδραση στην ανάπτυξη του εμπορίου μεταξύ των χωρών μελών της ΕΟΚ ήταν αναμφισβήτητη, με αποτέλεσμα ο ρυθμός αύξησης των ενδοευρωπαϊκών εμπορικών συναλλαγών να υπερβαίνει κατά πολύ όχι μόνο τον ρυθμό αύξησης της παραγωγής, αλλά και τον ρυθμό ανάπτυξης των εμπορικών σχέσεων με τις υπόλοιπες χώρες.¹⁵ Παρότι οι υψηλοί δείκτες ανάπτυξης και η χαμηλή ανεργία χαρακτήριζαν τη μεγάλη πλειοψηφία των

⁹ Στο ίδιο, σελ. 88.

¹⁰ Πρόκειται για ένα σχέδιο γαλλικής πρωτοβουλίας που επεδίωκε τη διαμόρφωση μιας κοινής ευρωπαϊκής στρατιωτικής δύναμης. Προέβλεπε τη δημιουργία μιας στρατιωτικής και μιας πολιτικής κοινότητας με έντονα ομοσπονδιακά στοιχεία. Παρά τις αρχικές επιφυλάξεις, τα 5 κράτη αποδέχτηκαν τις προτάσεις της Γαλλίας αλλά το σχέδιο ναυάγησε όταν οι ίδιοι οι δημιουργοί του απέρριψαν τη συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Αμυντική Κοινότητα τον Αύγουστο του 1954. Βλ. ενδεικτικά, Lecerf J.(1965) *Ιστορία της Ευρωπαϊκής Ενότητας*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση και Ιωακειμίδης Π.Κ. (1990) *Η Ευρώπη σε μεταλλαγή*, Αθήνα: Θεμέλιο

¹¹ Στεφάνου Κ., Φατούρος Αρ., Χριστοδουλίδης Θ. (επιμ.), (2001) *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, Ιστορία-Θεσμοί-Δίκαιο*, Τόμος Α', Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης, σελ. 42.

¹² Οι Συνθήκες της Ρώμης υπογράφηκαν από τα κράτη-μέλη στις 25 Μαρτίου 1957, επικυρώθηκαν από τα κοινοβούλια των κρατών μέχρι τα τέλη του 1957 και τέθηκαν σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου 1958. Πρόκειται για την ΕΚΑΕ (Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας) και την ΕΟΚ. Οι συνθήκες αυτές δεν δημιούργησαν αμέσως μια Κοινή Αγορά αλλά ήταν περισσότερο μια συμφωνία σχετικά με τις διαδικασίες που θα οδηγούσαν στη δημιουργία της. Η Συνθήκη για την ΕΟΚ προέβλεπε, μεταξύ άλλων, τη δημιουργία μιας Κοινής Αγοράς, την καθιέρωση της ΚΑΠ, την ίδρυση ενός Ευρωπαϊκού Ταμείου Κοινωνικής Πολιτικής και μιας Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων για την ανάπτυξη των υποανάπτυκτων περιοχών, τη θέσπιση κοινών κανόνων ανταγωνισμού και την σύσταση νέων οργάνων.

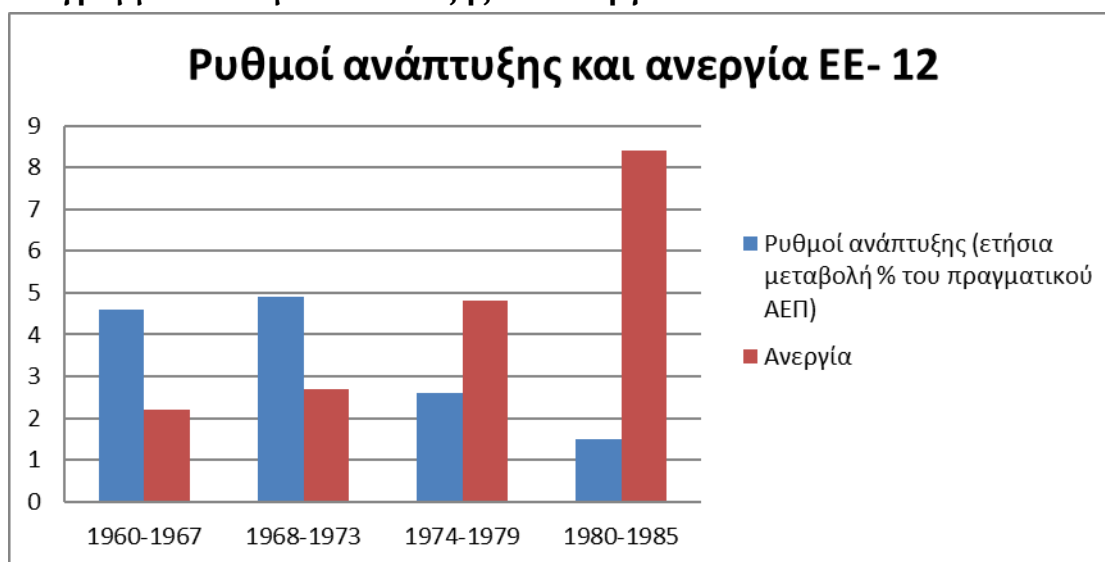
¹³ Χατζηβασιλείου Ε. (2001) *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 455.

¹⁴ Τσουκάλης Λ. (1998) *Η Νέα Ευρωπαϊκή Οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 40.

¹⁵ Τσουκάλης Λ. (2004), *ό.π.*, σελ. 36.

δυτικοευρωπαϊκών χωρών, οι επιδόσεις των κρατών-μελών ήταν σαφώς καλύτερες,¹⁶ γεγονός που αποδεικνύει την επιτυχία του ευρωπαϊκού οικοδομήματος την περίοδο εκείνη. Στο *Διάγραμμα 1* αποτυπώνεται η οικονομική ευημερία και τα ενθαρρυντικά ποσοστά ανεργίας των κρατών-μελών στα πρώτα στάδια του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι οικονομικές αυτές επιδόσεις συνέβαλαν στην εδραίωση των ΕΚ στη διεθνή σκηνή, γεγονός που υπογραμμίζει την επιτυχία τους.

Διάγραμμα 1: Ρυθμοί ανάπτυξης και ανεργία

Πηγή: Τσούκαλης Λ. (1998) *Η Νέα Ευρωπαϊκή Οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 45-46, επεξεργασία της συγγραφέως

Μια παράλληλη κίνηση ευρωπαϊκής συνεργασίας ήταν η ΕΖΕΣ (Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελευθέρων Συναλλαγών).¹⁷ Αυτή όμως, αδυνατούσε να συναγωνιστεί την ΕΟΚ καθώς είναι μια οργάνωση λιγότερο ομοιογενής και χαλαρότερα διαρθρωμένη από την αντίπαλο της.¹⁸ Η υπεροχή λοιπόν της ΕΟΚ την ανέδειξε ως πόλο έλξης και οδήγησε τα κράτη της Ευρώπης να επιθυμούν την πλήρη ένταξη στον οργανισμό. Το γεγονός ότι όλο και περισσότερες χώρες εκδήλωναν το ενδιαφέρον τους για συμμετοχή στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, αποτελεί στοιχείο επιτυχίας¹⁹ και η ισχυρότερη ένδειξη της επιτυχίας είναι η συνεχής επέκταση σε ό,τι αφορά τις λειτουργίες και τον αριθμό των μελών.²⁰

Επιπροσθέτως, η επιτυχία της ΕΟΚ αποδεικνύεται αν λάβει κανείς υπόψη του την ευρεία πολιτική συναίνεση που επικρατούσε στο εσωτερικό των κρατών μελών της, τόσο από το λαό, όσο και από τις πολιτικές δυνάμεις. Τα

¹⁶ Τσούκαλης Λ. (1998), *ό.π.*, σελ. 44.

¹⁷ Η ΕΖΕΣ είναι μια ένωση που δημιουργήθηκε το 1959 ως «απάντηση» στην ΕΟΚ. Σε αυτή συμμετείχαν το Ηνωμένο Βασίλειο, η Δανία, η Αυστρία, η Ελβετία, η Νορβηγία, η Πορτογαλία και η Σουηδία.

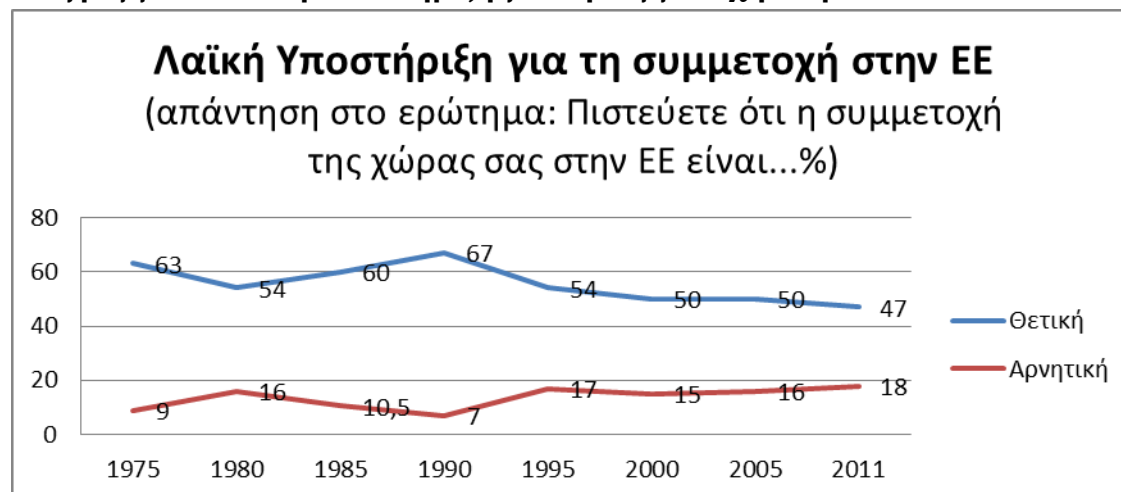
¹⁸ Berstein S. και Milza P. (1997), *ό.π.*, σελ. 211.

¹⁹ Με τις σταδιακές διευρύνσεις, η ΕΕ έφτασε σήμερα να αποτελείται από 28 κράτη-μέλη.

²⁰ Τσούκαλης Λ. (2014) *Η Δυστυχής Ένωση, Η Ευρώπη χρειάζεται μια νέα μεγάλη συμφωνία*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ.29.

μεγάλα κόμματα δεν είχαν μεταξύ τους ουσιαστικές διαφορές ως προς τα ευρωπαϊκά ζητήματα²¹ ενώ σύμφωνα με δημοσκοπήσεις του Ευρωβαρόμετρου, όπως αποτυπώνονται στο Διάγραμμα 2, η κοινή γνώμη της εποχής τασσόταν σαφώς υπέρ της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Διάγραμμα 2: Λαϊκή Υποστήριξη για τη συμμετοχή στην ΕΕ

Πηγή: European Commission (2013) *Eurobarometer 40 years*, επεξεργασία της συγγραφέας

Εν προκειμένω, αξίζει να τονιστεί ότι η δημιουργία των ΕΚ συνέπεσε με τη λεγόμενη «Χρυσή Εποχή» (1947-1973)²² της Ευρώπης. Με αυτό το δεδομένο, τα πρώτα 25 χρόνια της ευρωπαϊκής ενοποίησης συνυπάρχουν με ένα εξαιρετικά ευνοϊκό οικονομικό περιβάλλον, ως επακόλουθο της αξιοσημείωτης επιτάχυνσης της οικονομικής ανάπτυξης.²³ Ένας σημαντικός παράγοντας που συνέβαλε στις οικονομικές επιτυχίες των ευρωπαϊκών χωρών ήταν η συνεχής επέκταση του διεθνούς εμπορίου και η τάση για άνοιγμα των οικονομιών, κυρίως μέσα από τη συνεργασία των χωρών στα πλαίσια της GATT (Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου), που σκοπό είχε τη διευκόλυνση του εμπορίου με τη μείωση των εμποδίων στις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές.²⁴ Οι όροι αυτοί δημιούργησαν έναν «ενάρετο κύκλο»: το ευνοϊκό μακροοικονομικό περιβάλλον κατά τις δεκαετίες '50 και '60, οι υψηλές επενδύσεις και οι υψηλές δημόσιες δαπάνες, σε συνδυασμό με τη συγκράτηση μισθών και την προοδευτική φορολογία, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για να υπογραφούν οι Συνθήκες της Ρώμης και να εφαρμοστούν με επιτυχία οι εμπορικές τους διατάξεις.²⁵

²¹ Τσούκαλης Λ. (2004), *ό.π.*, σελ. 69.

²² Hobsbawm E. (2010) *Η εποχή των άκρων, ο σύντομος 20ος αιώνας 1914-1991*, 3η έκδοση, Αθήνα, Θεμέλιο, σελ. 23.

²³ Judt T. (2012) *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αθήνα: Η Καθημερινή, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 131.

²⁴ Nugent N. (2009), *ό.π.*, σελ. 53.

²⁵ Τσούκαλης Λ. (2004), *ό.π.*, σελ. 84 και Judt T. (2012), *ό.π.*, σελ. 140.

Οι υψηλές δημόσιες δαπάνες προέκυπταν από τον παρεμβατικό ρόλο των κρατών την περίοδο εκείνη. Δεδομένου ότι το εθνικό εισόδημα αυξανόταν γοργά, λόγω της οικονομικής άνθησης, η κατά κεφαλήν κρατική δαπάνη για την πρόνοια ανέβηκε εντυπωσιακά σε όλη τη δεκαετία '60.²⁶ Η εσωτερική αυτή τάση των κρατών, αν και εκ πρώτης όψεως φαίνεται αντιφατική με τη λειτουργία των ΕΚ, στην πραγματικότητα συνέβαλε στην επιτυχία τους. Σύμφωνα με τον Λουκά Τσούκαλη, «η μεικτή οικονομία και το κράτος πρόνοιας συνέβαλαν στην απορρόφηση των εγχώριων κραδασμών που προκαλούνταν από το άνοιγμα των συνόρων και τον εντονότερο διεθνή ανταγωνισμό» παράλληλα, συνέβαλαν στην εξασφάλιση της αναγκαίας κοινωνικής αποδοχής, μετριάζοντας τις συνέπειες που είχε η προσαρμογή των δυνάμει χαμένων στο εσωτερικό κάθε κράτους-μέλους».²⁷

1.2. ΕΕΠ και ΟΝΕ ως παράγοντες ενοποίησης

Η περίοδος από τα τέλη της δεκαετίας του '70 μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80, χαρακτηρίζεται από ευρω-απαισιοδοξία, ευρω-σκληρύνηση και διαφωνίες μεταξύ των μελών, καθώς είχε χαθεί η πίστη στους ευρωπαϊκούς θεσμούς.²⁸ Οι οικονομικές επιδόσεις των ΕΚ επιδεινώθηκαν σημαντικά: η οικονομική ανάπτυξη επιβραδύνθηκε ενώ ο πληθωρισμός επιταχύνθηκε δημιουργώντας το φαινόμενο του «στασιμοπληθωρισμού».²⁹

Η ΕΕΠ³⁰ ήρθε να ανατρέψει αυτό το κλίμα. Η τάση να διαμορφωθεί ένα πιο δυναμικό μακροοικονομικό περιβάλλον ενίσχυσε την προθυμία των κρατών-μελών να δεχτούν το κόστος προσαρμογής που σχετιζόταν με την περαιτέρω απελευθέρωση.³¹ Συνοπτικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ΕΕΠ προώθησε την περαιτέρω συνεργασία των κρατών-μελών: μέσα σε ένα συγκεκριμένο διάστημα προβλεπόταν η απαλλαγή των εμποδίων στο εμπόριο μεταξύ των ευρωπαϊών εταίρων, ώστε να γίνει η ΕΕ ανταγωνιστική σε παγκόσμιο επίπεδο. Είναι σημαντικό ότι υπήρξε διάταξη για νομισματική συνεργασία, προκειμένου να διασφαλιστεί η σύγκλιση των οικονομικών και νομισματικών πολιτικών των κρατών-μελών.³² Προώθησε δηλαδή, τον συντονισμό των οικονομικών

²⁶ Mazower M. (2004) *Σκοτεινή ήπειρος, ο Ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αθήνα: Η Καθημερινή, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 112.

²⁷ Τσούκαλης Λ. (2004), *ό.π.*, σελ. 85.

²⁸ Moravcsik A. (1991) 'Negotiating the Single European Act: national interests and conventional statecraft in the European Community' στο *International Organization*, Τόμος 45, Τεύχος 1, σελ. 19.

²⁹ Maes, I. (1998), 'Macroeconomic Thought at the European Commission in the 1970s: The First Decade of the Annual Economic Reports'. *BNL Quarterly Review*, σελ. 387-412.

³⁰ Υπογράφηκε το Φεβρουάριο του 1986 και τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιουλίου 1987. Αποτελεί βήμα στην κατεύθυνση της δημιουργίας της ΕΕ και όχι πράξη ίδρυσης της.

³¹ Τσούκαλης Λ. (2004), *ό.π.*, σελ. 88.

³² Glaesner H. (1986) "The Single European Act: attempt at an appraisal", *Fordham International Law Journal*, Τόμος 10, Τεύχος 3, Άρθρο 4, σελ. 453.

δραστηριοτήτων των κρατών-μελών³³ ούτως ώστε να δημιουργηθεί μια νέα δύναμη που θα μπορούσε να σταθεί ανεξάρτητη στο διεθνές περιβάλλον.

Βέβαια, η υπογραφή της ΕΕΠ συνέπεσε με τη σταθερή βελτίωση του οικονομικού περιβάλλοντος, αφού οι ευρωπαϊκές οικονομίες είχαν επανακτήσει σταδιακά τον παλαιό δυναμισμό τους: τα ποσοστά αύξησης του ΑΕΠ (Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν) έφτασαν σε ιστορικά υψηλά επίπεδα για την τελευταία δεκαπενταετία, οι επενδύσεις αυξήθηκαν ραγδαία και δημιουργήθηκαν πολλές νέες θέσεις εργασίας.³⁴ Σίγουρα όμως, η συμβολή της ΕΕΠ έγκειται στο γεγονός ότι αποτελεί την «επανεκκίνηση» των ΕΚ μετά από μια δεκαετία στασιμότητας.³⁵

Η μεγάλη επιτυχία της ΕΕΠ, σε συνδυασμό με τα διεθνή δρώμενα, συνέβαλαν στην επιτάχυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Τα διαφορετικά εθνικά νομίσματα και οι επιμέρους εθνικές νομισματικές πολιτικές αποτελούσαν μεγάλα εμπόδια για την ολοκλήρωση της Κοινής Αγοράς (η οποία αποτελούσε εκκρεμή κοινοτικό στόχο ήδη από τη Συνθήκη της Ρώμης) και οι πολιτικοί ηγέτες κατανόησαν την ανάγκη για εγγύτερη συνεργασία. Έτσι, συμφώνησαν τη δημιουργία της ΟΝΕ,³⁶ η οποία θα επισφράγιζε «*οριστικά και αμετάκλητα την ύπαρξη της ενιαίας εσωτερικής αγοράς και μιας ενοποιημένης Ευρωπαϊκής οικονομίας*».³⁷ Το κοινό νόμισμα θεωρήθηκε μέσον όχι μόνο για την άρρηκτη σύνδεση των εθνικών οικονομιών μεταξύ τους αλλά και για την επιτάχυνση της πορείας προς την πολιτική ένωση.³⁸

Η ΟΝΕ αποτελεί τον πιο σημαντικό σταθμό στην πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Αρχικά, τα κράτη-μέλη μεταβίβασαν ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της εθνικής τους κυριαρχίας στην ΕΕ (αυτό της εθνικής νομισματικής πολιτικής). Επιπλέον, θεωρήθηκε αντίβαρο στην αυξημένη αστάθεια που παρουσίαζε το διεθνές σύστημα και στη διαφαινόμενη ανάγκη να προστατευτεί το ευρωπαϊκό μοντέλο από τις απρόβλεπτες κινήσεις του αμερικανικού δολαρίου.³⁹

Σύμφωνα με το λεγόμενο «τρίλημμα της ανοιχτής οικονομίας», μέσα σε ένα συναλλαγματικό σύστημα δεν μπορούν να επιτευχθούν ταυτόχρονα σταθερές ισοτιμίες, ελεύθερη άσκηση εθνικής νομισματικής πολιτικής και

³³ Τεράστια συμβολή του Γάλλου Jacques Delors. Ως επικεφαλής της Επιτροπής επανέφερε τη συζήτηση της Κοινής Αγοράς στο προσκήνιο τονίζοντας τους λόγους για τους οποίους δεν είχαν ακόμα ολοκληρωθεί οι στόχοι της Κοινής Αγοράς.

³⁴ Τσούκαλης Λ. (1998), *ό.π.*, σελ. 69.

³⁵ Cowles G. M. (2012) 'The Single European Act' στο Jones E., Menon A., Weatherill S. (επιμ.) *The Oxford Handbook of the European Union*, Oxford University Press, σελ. 107.

³⁶ Η ΟΝΕ προβλεπόταν στη Συνθήκη του Μάαστριχτ που υπογράφηκε στις 7 Φεβρουαρίου 1992 και τέθηκε σε ισχύ την 1η Νοεμβρίου του 1993, μετά την επικύρωσή της από τα δώδεκα, τότε κράτη-μέλη των ΕΚ.

³⁷ Τσούκαλης Λ. (2004), *ό.π.*, σελ. 235.

³⁸ Τσούκαλης Λ. (2007) «Η Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση» στο Μαραβέγιας Ν., Τσινιζέλης Μ. (επιμ.), *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση*, Θεμέλιο, σελ. 294.

³⁹ Στο ίδιο, σελ. 291.

ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων.⁴⁰ Με την υιοθέτηση του κοινού νομίσματος, το τρίλημμα λύθηκε υπέρ των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών και της ελεύθερης κυκλοφορίας των κεφαλαίων εντός της ΕΕ με αποτέλεσμα κάθε χώρα που υιοθέτησε το ευρώ να εγκαταλείψει την εθνικά χαρακτηρισμένη νομισματική πολιτική.⁴¹ Η σπουδαιότητα που έχουν οι σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες για μια ανοιχτή οικονομία αποτέλεσε παράγοντα προώθησης της ΟΝΕ, καθώς το «τρίλημμα της ανοιχτής οικονομίας» πριν από αυτή δεν μπορούσε να λειτουργήσει, διότι η αστάθεια των εσωτερικών συναλλαγματικών ισοτιμιών δεν είναι συμβατή με μια πραγματικά εσωτερική αγορά.⁴²

⁴⁰ Neal L. (2007) *The Economics of Europe and the European Union*, Cambridge: Cambridge University Press, σελ. 43.

⁴¹ Στο ίδιο, σελ. 159.

⁴² Τσούκαλης Λ. (2014), *ό.π.*, σελ. 39.

2. Τι άλλαξε στη συνέχεια; Σύντομος απολογισμός

Είναι πλέον φανερό ότι, ανά τα χρόνια, υπήρξαν πολλοί παράγοντες που συνέβαλαν στην επιτυχία του ευρωπαϊκού μοντέλου. Όμως, οι αλλαγές στο διεθνές περιβάλλον «με την κατάρρευση του διεθνούς νομισματικού συστήματος της Bretton Woods, την ενεργειακή κρίση μετά τον πόλεμο του Yom Kippur (Οκτώβριος 1973), την προώθηση της Ostrpolitik από το Γερμανό Καγκελάριο Μπραντ (Brandt) και την επίσημη διεύρυνση της Κοινότητας σε εννέα μέλη»⁴³ δημιούργησαν μια νέα πραγματικότητα, στην οποία έπρεπε να ανταποκριθεί το ευρωπαϊκό οικοδόμημα προκειμένου να επιβιώσει. Η ευνοϊκή συγκυρία της μεταπολεμικής περιόδου διευκόλυνε τις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ενοποίησης⁴⁴ και έτσι, το τέλος της «Χρυσής Εποχής» στις αρχές της δεκαετίας του '70, σήμανε το τέλος μιας περιόδου η οποία χαρακτηριζόταν από υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και νομισματική σταθερότητα.⁴⁵ Η κατάσταση που διαμορφώθηκε είχε τα εξής χαρακτηριστικά: επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης, μείωση των επενδύσεων και της παραγωγικότητας, καλπάζοντα πληθωρισμό, απώλεια της διεθνούς ανταγωνιστικότητας και αύξηση της ανεργίας.⁴⁶

Η πετρελαϊκή κρίση της δεκαετίας του '70, σε συνδυασμό με το στασιμοπληθωρισμό στις ευρωπαϊκές οικονομίες, οδήγησε πολλά κράτη-μέλη της ΕΚ να επικεντρωθούν στα εγχώρια οικονομικά ζητήματα, για να αντιμετωπίσουν τη μείωση του ρυθμού της οικονομικής ανάπτυξης.⁴⁷ Η περίοδος 1979-1984, μέσα στην οποία οι ΕΚ διευρύνθηκαν από εννέα σε δέκα μέλη, μπορεί να χαρακτηριστεί ως η περισσότερο άγονη στη διαδικασία προώθησης της ευρωπαϊκής ενοποίησης.⁴⁸ Αυτό, οφείλεται εν μέρει στην ενδυνάμωση του προστατευτισμού που εφαρμόστηκε στα κράτη λόγω της οικονομικής κρίσης του 1978-1979. Κυριάρχησε στην Ευρώπη μια ιδεολογική αμφισβήτηση του σοσιαλδημοκρατικού μοντέλου που επικρατούσε μέχρι τότε. Αυτή η ιδεολογική στροφή αντανακλάται και στο πολιτικό επίπεδο, με κύριο εκφραστή τον οικονομικό νεοφιλελευθερισμό της Θάτσερ (Thatcher), ιδέες που υιοθετήθηκαν βαθμιαία και από άλλους ευρωπαίους ηγέτες.⁴⁹

Εν προκειμένω, δεν θα μπορούσε να παραλειφθεί το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και το τέλος του υπαρκτού σοσιαλισμού. Εμφανίστηκαν νέες προκλήσεις για τους ευρωπαϊκούς εταίρους, οι οποίοι αντιμετώπισαν το

⁴³ Ιωακειμίδης Π.Κ. (1995) *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση, Θεωρία- Διαπραγμάτευση Θεσμοί και Πολιτικές, Η συνθήκη του Μάαστριχτ και η Ελλάδα*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 69.

⁴⁴ Καζάκος Β.Π. (1978) *Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, Παρουσίαση και κριτική της οικονομικής ολοκλήρωσης στη Δυτ. Ευρώπη*, Αθήνα: Παπαζήση, σελ. 138.

⁴⁵ Τσούκαλης Λ. (2004) *ό.π.*, σελ. 37.

⁴⁶ Τσούκαλης Λ. (1998) *ό.π.*, σελ. 58 και Berstein S., Milza P. (1997) *ό.π.*, σελ. 270.

⁴⁷ Cowles G. M. (2012), *ό.π.*, σελ. 107.

⁴⁸ Ιωακειμίδης Π.Κ. (1995), *ό.π.*, σελ. 74.

⁴⁹ Τσούκαλης Λ. (2004), *ό.π.*, σελ. 87.

γερμανικό πρόβλημα για ακόμα μία φορά⁵⁰ ενώ, παράλληλα, βρέθηκαν αντιμετώποι και με την επιθυμία ένταξης των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης στην ΕΕ. Η ΕΕ έπρεπε να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις του διεθνούς περιβάλλοντος ώστε να διασφαλίσει την ύπαρξη της.

Ο 21ος αιώνας βρίσκει την ΕΕ σε μια πολύ φιλόδοξη φάση. Οι στόχοι της είναι αφενός η εμβάθυνση και η διεύρυνση και αφετέρου η υλοποίηση του τελικού στόχου της ΟΝΕ⁵¹ (οι στόχοι αυτοί σήμερα σαφώς και δεν παραμένουν ίδιοι). Αξίζει να σημειωθεί ότι στα μεταβατικά στάδια προς την ΟΝΕ οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις φάνηκαν εξαιρετικά προσηλωμένες στους στόχους για το κοινό νόμισμα γεγονός που δημιούργησε ένα κλίμα αισιοδοξίας που θα μπορούσε να συνοψιστεί με τη φράση «τα πάντα είναι εφικτά».

Παρά το κόστος της προσαρμογής, το ευρώ αντικατέστησε 11 εθνικά νομίσματα την 1^η Ιανουαρίου 1999⁵² και την πρώτη δεκαετία τα πράγματα κυλούσαν ομαλά. Το ευρώ οδήγησε σε σταθερότητα των τιμών και ταχεία ολοκλήρωση των χρηματοπιστωτικών αγορών, ενώ ως διεθνές νόμισμα αντικατέστησε το γερμανικό μάρκο και σταδιακά αύξησε το μερίδιο του ως εμπορικού και αποθεματικού νομίσματος.⁵³ Η σημασία της ΟΝΕ, μεταξύ άλλων, έγκειται στο γεγονός ότι το ευρώ καθιερώθηκε ως διεθνές νόμισμα απέναντι στο ισχυρό δολάριο.⁵⁴

Όμως, η απόρριψη από τη Γαλλία και την Ολλανδία της Συνταγματικής Συνθήκης σε σχετικά δημοψηφίσματα (Μάιος και Ιούνιος 2005 αντίστοιχα) ήρθε να ανατρέψει το κλίμα αυτό και οδήγησε την ΕΕ σε βαθιά κρίση.⁵⁵ Επιπλέον, οι σταδιακές διευρύνσεις λειτούργησαν εις βάρος της εσωτερικής συνοχής, αύξησαν την ποικιλομορφία και κατ' επέκταση τα συμφέροντα που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, ενώ παράλληλα κατέστησαν δυσκολότερη τη λήψη

⁵⁰ Πιο συγκεκριμένα, πολλοί Ευρωπαίοι φοβόντουσαν ότι μια ενωμένη και μη δεσμευμένη Γερμανία θα μπορούσε στο μέλλον να γίνει ολοένα πιο ανεξάρτητη, εθνικιστική και συνεπώς να απομακρυνθεί από την πορεία της ειρηνικής ενσωμάτωσης στους Δυτικούς θεσμούς [Baun M. (1995-6) 'The Maastricht treaty as high politics: Germany, France and European Integration' στο *Political Science Quarterly: Academy of Political Science*, 110:4, σελ. 609]. Το ερώτημα, λοιπόν, ήταν εάν η νέα ισχυροποιημένη Γερμανία θα απέδιδε την ίδια σημασία στη διαδικασία προώθησης της Ευρωπαϊκής ενοποίησης και εάν η Κοινότητα θα μπορούσε να απορροφήσει ομαλά τη νέα Γερμανία - χωρίς δηλαδή να υπονομεύσει τη θεσμική της ισορροπία και να αλλοιώσει το περιεχόμενο και τους στόχους της ενοποίησης [Ιωακειμίδης Π.Κ (1992) *Η Ευρώπη σε αναζήτηση νέας αρχιτεκτονικής: Η πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ελλάδα*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 14]

⁵¹ Τσούκαλης Λ., Cramme O., Liddle R. (2010) «Μια Ευρωπαϊκή Ένωση ικανή να ανταποκριθεί στην παγκόσμια εποχή, μπορούμε να αντιμετωπίσουμε την πρόκληση;», *Κείμενο Πολιτικής ΕΛΙΑΜΕΠ*, σελ.5 και Τσούκαλης Λ. (2014), *ό.π.*, σελ. 33. Η εμβάθυνση μεταφραζόταν τότε σε υιοθέτηση Συνταγματικής Συνθήκης με στόχο την πολιτική ένωση και η διεύρυνση στην ένταξη 10 νέων χωρών. Η ΟΝΕ, συγκεκριμένα, αποτελούσε κομμάτι της εμβάθυνσης στον οικονομικό τομέα.

⁵² Σήμερα, το ευρώ έχει αντικαταστήσει τα νομίσματα 19 κρατών-μελών της ΕΕ. Για περισσότερα, βλ. http://europa.eu/about-eu/basic-information/money/euro/index_el.htm

⁵³ Τσούκαλης Λ. (2004), *ό.π.*, σελ. 38.

⁵⁴ Πελαγίδης Θ. (2007) «Η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Νομισματική Ολοκλήρωση» στο Μαραβέγιας Ν., Τσινισιζέλης Μ. (επιμ.), *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση*, Θεμέλιο, σελ. 317.

⁵⁵ Ιωακειμίδης Π.Κ. (2010) *Η Συνθήκη της Λισσαβώνας, Παρουσίαση, Ανάλυση, Αξιολόγηση*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 9.

αποφάσεων.⁵⁶ Κάπως έτσι, η «ευρω-ευφορία» των αρχών του 21^{ου} αιώνα άρχισε σταδιακά να υποχωρεί και τη θέση της πήρε σήμερα μια σκληρή «ευρω-απαισιοδοξία».

⁵⁶ Τσούκαλης Λ. (2014), *ό.π.*, σελ. 34-35.

Αντί επιλόγου: Η σημερινή κατάσταση

Η διεθνής οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2007-8, εξαπλώθηκε γρήγορα και «απέκτησε έντονα ευρωπαϊκή διάσταση».⁵⁷ Η κρίση αυτή ανέδειξε πολλές αδυναμίες του ευρωπαϊκού μοντέλου θέτοντας το υπό αμφισβήτηση. Εκ πρώτης όψεως η κρίση αυτή φαίνεται να αφορά κυρίως την ευρωζώνη, δεδομένης της οικονομικής της φύσης. Εντούτοις, αναλογιζόμενοι τα λεγόμενα της Γερμανίδας Καγκελαρίου Μέρκελ (Merkel) η οποία υποστηρίζει ότι «αν αποτύχει η ευρωζώνη, αποτυγχάνει η Ευρώπη»,⁵⁸ γίνεται φανερό ότι πρόκειται για υπαρξιακή και συστημική κρίση του ευρωπαϊκού μοντέλου.⁵⁹

Η ΕΕ φάνηκε απροετοίμαστη απέναντι σε αυτήν την πρόκληση καθώς δεν υπήρχε μηχανισμός αντιμετώπισης. Βέβαια, και η ίδια η νομισματική ένωση αποδείχθηκε ανεπαρκής αφού τόσο τα θεσμικά της όργανα, όσο και τα μέσα άσκησης πολιτικής φάνηκαν αδύναμα.⁶⁰ Είναι γεγονός όμως ότι το θεσμικό πλαίσιο της ΕΕ αντανάκλα τις προτιμήσεις των κρατών-μελών και τις εξουσίες που ήταν διατεθειμένα να παραχωρήσουν στο ευρωπαϊκό σύστημα.⁶¹ Θα ήταν λοιπόν αφελές να κατακρίνουμε αποκλειστικά την ΕΕ, αφού μεγάλο μέρος ευθύνης φέρουν και τα ίδια τα κράτη, καθώς το ευρωπαϊκό κεκτημένο δημιουργήθηκε από τα ίδια. Τα ίδια τα κράτη διαμόρφωσαν την ΕΕ όπως τη ξέρουμε σήμερα, παραχωρώντας σε αυτή μέρη της εθνικής τους κυριαρχίας. Μήπως όμως τελικά δεν αρκούσαν αυτά; Η μέχρι τώρα πορεία της ΟΝΕ δείχνει ότι δεν αρκούσαν· άλλωστε πως να επιβιώσει ένα νόμισμα χωρίς κράτος;⁶²

Η συζήτηση σήμερα επικεντρώνεται στο λεγόμενο δημοκρατικό έλλειμμα των θεσμών που διαχειρίζονται την κρίση.⁶³ Η διαχείριση της οικονομικής κρίσης από την ΕΕ εγείρει πολλά ερωτήματα και επιδέχεται σκληρή κριτική. Όμως, είναι πλέον αδιαμφισβήτητη η θεσμική της ανεκτικότητα και η ικανότητα της να ελίσσεται για να αποφύγει τις πιθανές χειρότερες συνέπειες. Ποιο είναι όμως το κόστος; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι πολύπλευρη. Αφενός τα δημοσιονομικά μέτρα πλήττουν τον οικονομικό και κοινωνικό ιστό των κρατών-

⁵⁷ Στο ίδιο, σελ. 43. Για την ευρωπαϊκή οικονομική κρίση έχουν γραφτεί πολλά, βλ. ενδεικτικά Dervi K., Mistral J. (2014) *Europe's Crisis, Europe's Future*, Washington: Brookings Institution Press και Laurson F. (2013) *The EU and the Eurozone Crisis : Policy Challenges and Strategic Choices*, Surrey: Ashgate.

⁵⁸ White J. (2015) 'Emergency Europe', *Political Studies*, 63:2, σελ. 305.

⁵⁹ Τσούκαλης Λ. (2014), *ό.π.* σελ. 23, Mény Y. (2014) 'Managing the EU Crises: Another Way of Integration by Stealth?', *West European Politics*, 37:6, σελ. 1336 και Χατζησταύρου Φ. (2012), «Τα Απο-ενοποιητικά Χαρακτηριστικά της Ευρωδιακυβέρνησης της Κρίσης», ομιλία στο πλαίσιο της εκδήλωσης «Πολιτικές Διαμαρτυρίας και Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση σε Περίοδο Κρίσης», στο *Ινστιτούτο Γκαίτε*, Αθήνα: DAAD, ΕΛΙΑΜΕΠ, 30/11/2012

⁶⁰ Τσούκαλης Λ. (2014), *ό.π.*, σελ. 44.

⁶¹ Craig P. (2015) 'The Financial Crisis, the European Union Institutional Order, and Constitutional Responsibility', *Indiana Journal Of Global Legal Studies*, 22:2, σελ. 247-248,255.

⁶² Padoa-Schioppa T. (2004) *The Euro And Its Central Bank : Getting United After The Union*, Cambridge: The MIT Press, σελ.35.

⁶³ Για λεπτομερή ανάλυση βλ. Informal European Council (2015), *Preparing for Next Steps on Better Economic Governance in the Euro Area*, report by Juncker J., Tusk D., Dijsselbloem J., Draghi M.

μελών⁶⁴ και αφετέρου αυξάνονται οι ανισότητες τόσο μεταξύ των κρατών-μελών, όσο και στο εσωτερικό τους, με αποτέλεσμα να υπονομεύεται η κοινωνική συνοχή.⁶⁵

Όπως είναι λογικό, οι αποφάσεις που πάρθηκαν για τη διαχείριση της οικονομικής κρίσης επηρεάζουν περισσότερο τα μέλη της Ευρωζώνης.⁶⁶ Μέσα στο πλαίσιο αυτής της «νέας» οικονομικής διακυβέρνησης ορισμένα θεσμικά όργανα, όπως το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα⁶⁷, διαδραματίζουν ενεργό ρόλο, ενώ η εξουσία άλλων οργάνων, όπως του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, περιορίζεται.⁶⁸ «Οι ευρωπαϊκοί θεσμοί ή δεν συμμετέχουν με τρόπο τέτοιο που να υπηρετούν πλήρως τον θεσμικό τους ρόλο (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο), ή χρησιμοποιούνται ως εκτελεστικά και ελεγκτικά όργανα στην υπηρεσία των κυβερνήσεων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα)»,⁶⁹ δηλαδή, οι αποφάσεις λαμβάνονται πλέον από τις κυβερνήσεις έχοντας παράλληλα την άμεση εμπλοκή τεχνοκρατών και εμπειρογνομόνων που στελεχώνουν τους θεσμούς αυτούς. Έτσι, η ΕΕ κινείται προς μια τεχνοκρατική κατεύθυνση η οποία φαίνεται να δυσανασχετεί τον μέσο ευρωπαίο πολίτη, καθώς το σύστημα φαίνεται στα μάτια του ιδιαίτερα σύνθετο και ακατάληπτο.⁷⁰ Ακόμα, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Habermas: «υπάρχει χάσμα μεταξύ της γνώμης/βούλησης των πολιτών για τις πολιτικές που πρέπει να ακολουθηθούν και αυτών που εν τέλει αποφασίζονται για την επίλυση των προβλημάτων».⁷¹

Εδώ βέβαια τίθεται το ερώτημα: πρόκειται για μέτρα «έκτακτης ανάγκης» ή για ένα νέο τρόπο λειτουργίας της ΕΕ; Το ερώτημα αυτό είναι δύσκολο να απαντηθεί δεδομένου ότι η ΕΕ δεν έχει βγει ακόμα από την κρίση. Σίγουρα όμως το νέο σύστημα διακυβέρνησης έχει οδηγήσει σε μια «επικίνδυνη αλλοίωση της λειτουργίας της ΕΕ» όπου η φωνή του ισχυρότερου καλύπτει τις ανάγκες και τα επιχειρήματα των αδύναμων κρατών-μελών.⁷²

Επιπλέον, αξίζει να αναφερθεί ότι η οικονομική κρίση όξυνε το φαινόμενο του ευρωσκεπτικισμού, φέρνοντας το στο προσκήνιο και προσδίδοντας του νέες εκφάνσεις. Το φαινόμενο αυτό υπήρχε ήδη από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ,

⁶⁴ Χατζησταύρου Φ. (2012) «Το Ευρώ Βλάπτει Σοβαρά την ΕΕ;», *Protagon.gr*

⁶⁵ Τσοούκαλης Λ. (2014), *ό.π.*, σελ. 18

⁶⁶ Thillaye R. (2014) 'Improving the Legitimacy of EU Economic Governance: Why and How?', *WWW for Europe*, 72, σελ.5

⁶⁷ Αξίζει να σημειωθεί ότι τα μέλη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της ΕΚΤ δεν εκλέγονται άμεσα από το λαό, ενώ το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (το οποίο απαρτίζεται από τους αρχηγούς των κρατών και κυβερνήσεων των χωρών της ΕΕ) φαίνεται να προσανατολίζεται προς τα συμφέροντα των ισχυρών κρατών-μελών της ΕΕ [Thillaye R. (2014), *ό.π.*, σελ.7].

⁶⁸ Heffttler C., Wessels W. (2013) 'The Democratic Legitimacy of the EU's Economic Governance and National Parliaments', *IAI Working Papers*, 13:13, σελ. 2 και Rittberger B. (2014) 'Integration without Representation? The European Parliament and the Reform of Economic Governance in the EU', *Journal of Common Market Studies*, 52:6, σελ.1174.

⁶⁹ Χατζησταύρου Φ. (2015), 'Je Suis Dijsselbloem ou Varoufakis?', *Protagon.gr*

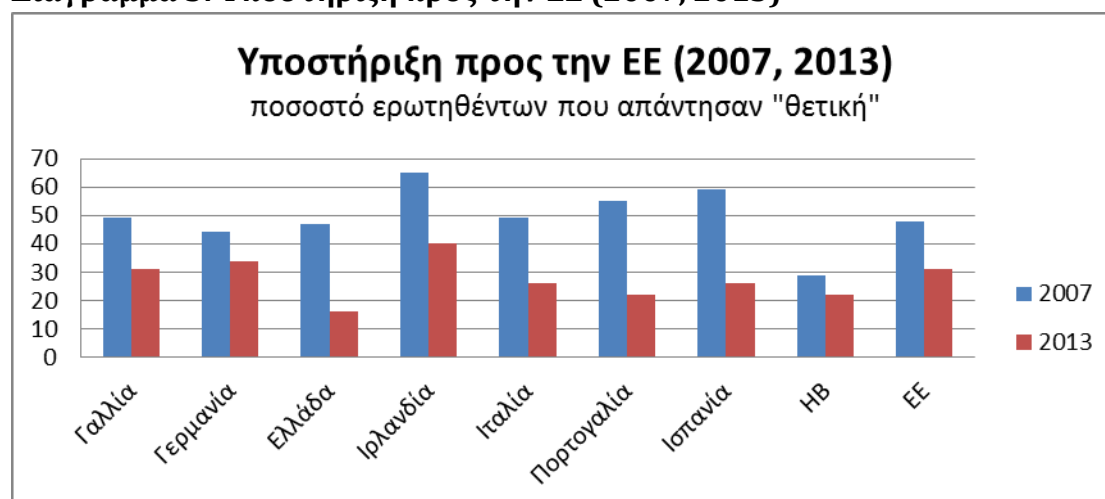
⁷⁰ Στο ίδιο

⁷¹ Habermas J. (2013), 'Democracy, solidarity and the European crisis', *Social Europe Journal*

⁷² Χατζησταύρου Φ. (2015), *ό.π.*

περιοριζόταν όμως σε «ενδογενείς περιστάσεις στο εσωτερικό μιας χώρας και λειτουργούσε ως έκφραση εθνικής διαφοροποίησης/απόρριψης».⁷³ Σήμερα, ο ευρωσκεπτικισμός αφορά είτε το συνολικό έργο της ευρωπαϊκής ενοποίησης, είτε τη διαχείριση της οικονομικής κρίσης⁷⁴ (φυσικά, παρατηρούνται διαφορετικές τάσεις ευρωσκεπτικισμού ανάλογα με τη χώρα μελέτης).⁷⁵ Ο ευρωσκεπτικισμός εκφράζεται μέσα από την άνοδο αντισυστημικών/εθνικιστικών και αντιευρωπαϊκών κομμάτων σε πολλές χώρες αλλά και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.⁷⁶ Εκφράζεται επίσης, μέσα από τη μείωση της λαϊκής υποστήριξης προς την ΕΕ,⁷⁷ (Διάγραμμα 3) γεγονός που αποδεικνύει ότι η ΕΕ δεν έχει πια την ανεκτική συναίνεση των πολιτών της. Επισημαίνεται, βέβαια, ότι τα αρνητικά συναισθήματα των ευρωπαίων πολιτών πηγάζουν, εν μέρει, από τις επικρατούσες οικονομικές συνθήκες.⁷⁸

Διάγραμμα 3: Υποστήριξη προς την ΕΕ (2007, 2013)

Πηγή: Τσούκαλης Λ. (2014), *ό.π.*, σελ. 81, επεξεργασία της συγγραφέως

Μπορούμε πλέον με βεβαιότητα να μιλάμε για μια χαμένη δεκαετία, μια δεκαετία αβεβαιότητας, σύγχυσης και αδυναμίας. Τελικά το ευρωπαϊκό μοντέλο αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση ή προς αποφυγή; Είναι γεγονός ότι οι νέες πραγματικότητες θέτουν επιτακτική την προσαρμογή της ΕΕ στις νέες

⁷³ Χατζησταύρου Φ., Δικαίος Γ. (2015) «Ο Βρετανικός Νεο-Ευρωσκεπτικισμός στην Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση: Η Ρητορεία του Brexit και η Στρατηγική του Brexit», *Κείμενο Εργασίας ΕΛΙΑΜΕΠ* No 62/2015, σελ. 8.

⁷⁴ Serricchio F., Tsakatika M. Quaglia L. (2013) 'Eurocepticism and the Global Financial Crisis', *Journal of Common Market Studies*, 51:1, σελ.52.

⁷⁵ Lubbers M., Scheepers P. (2010) 'Divergent trends of eurocepticism in countries and regions of the European Union', *European Journal Of Political Research*, 49, 6, σελ.797.

⁷⁶ Τσούκαλης Λ. (2014), *ό.π.*, σελ.15 και Brack N. (2013) 'Euroceptism at the Supranational Level: The Case of the "Untidy Right" in the European Parliament', *Journal of Common Market Studies*, 51:1, σελ.88.

⁷⁷ Τσούκαλης Λ. (2014), *ό.π.*, σελ. 87.

⁷⁸ Kohut A. et al. (2013) The New Sick Man of Europe: the European Union, *Pew Research Center*, σελ.2

προκλήσεις προκειμένου να επιβιώσει. Πρέπει να αναγνωριστούν τα λάθη που έγιναν· λάθη στο σχεδιασμό του θεσμικού πλαισίου, λάθη στη διαχείριση της οικονομικής κρίσης, λάθη στις επιλογές. Τόσο η ΕΕ, όσο και τα ίδια τα κράτη-μέλη οφείλουν να κάνουν την αυτοκριτική τους και να προσπαθήσουν να διορθώσουν τις βιαστικές τους επιλογές, προκειμένου το ευρωπαϊκό μοντέλο να επανακτήσει την ισχύ και την επιτυχία που είχε κάποτε.

Βιβλιογραφία

Βιβλία:

Ελληνόγλωσσα:

- Berstein S., Milza P. (1997) *Ιστορία της Ευρώπης, Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης 1919 έως σήμερα*, Τόμος 3, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Hobsbawm E. (2010) *Η εποχή των άκρων, ο σύντομος 20ος αιώνας 1914-1991*, 3η έκδοση, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Judt T. (2012) *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, Αθήνα: Η Καθημερινή, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Lecerf J.(1965) *Ιστορία της Ευρωπαϊκής Ενότητας*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Mazower M. (2004) *Σκοτεινή ήπειρος, ο Ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αθήνα: Η Καθημερινή, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Nugent N. (2009) *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση- Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*, β' έκδοση, Αθήνα: Σαββάλας.
- Rosamond B. (2004) *Θεωρίες Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ιωακείμης Π.Κ. (1990) *Η Ευρώπη σε μεταλλαγή*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Ιωακείμης Π.Κ (1992) *Η Ευρώπη σε αναζήτηση νέας αρχιτεκτονικής: Η πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ελλάδα*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Ιωακείμης Π.Κ. (1995) *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση, Θεωρία- Διαπραγμάτευση Θεσμοί και Πολιτικές, Η συνθήκη του Μάαστριχτ και η Ελλάδα*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Ιωακείμης Π.Κ. (2010) *Η Συνθήκη της Λισσαβώνας, Παρουσίαση, Ανάλυση, Αξιολόγηση*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Καζάκος Β.Π. (1978) *Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, Παρουσίαση και κριτική της οικονομικής ολοκλήρωσης στη Δυτ. Ευρώπη*, Αθήνα: Παπαζήση.
- Μαραβέγιας Ν., Τσινισιζέλης Μ. (2007) (επιμ.), *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Στεφάνου Κ., Φατούρος Αρ., Χριστοδουλίδης Θ. (επιμ.), (2001) *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, Ιστορία-Θεσμοί-Δίκαιο*, Τόμος Α', Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης.
- Τσούκαλης Λ. (1998) *Η Νέα Ευρωπαϊκή Οικονομία, στο κατώφλι του 21ου αιώνα*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Τσούκαλης Λ. (2004) *Ποια Ευρώπη;*, Αθήνα: Ποταμός.
- Τσούκαλης Λ. (2014) *Η Δυστυχής Ένωση, Η Ευρώπη χρειάζεται μια νέα μεγάλη συμφωνία*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Χατζηβασιλείου Ε. (2001) *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Ξενόγλωσσα:

- Kohut A. et al. (2013) *The New Sick Man of Europe: the European Union*, *Pew Research Center*.
- Dervi K., Mistral J. (2014) *Europe's Crisis, Europe's Future*, Washington: Brookings Institution Press.
- Dinan D. (2004) *Europe Recast: A history of European Union*, London: Lynne Rienner Publishers.
- Dinan D. (2005) *Ever closer union: an introduction to European integration*, USA: Lynne Rienner Publishers.
- Dinan D. (2014) *Origins and Evolution of the European Union*, 2nd edition, Oxford: Oxford University Press.
- Gilbert M. (2012) *European Integration: A Concise History*, Plymouth, Rowman & Littlefield.
- Jones E., Menon A., Weatherill S. (2012) (επιμ.) *The Oxford Handbook of the European Union*, Oxford: Oxford University Press.
- Laursen F. (2013) *The EU and the Eurozone Crisis : Policy Challenges and Strategic Choices*, Surrey: Ashgate
- Milward A. (1992) *The European Rescue of the Nation- state*, California: University of California Press.
- Moravcsik A. (1999) *The Choice of Europe, Social Purpose & State Power from Messina to Maastricht*, London: Routledge.
- Neal L. (2007) *The Economics of Europe and the European Union*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Padoa-Schioppa T. (2004) *The Euro And Its Central Bank : Getting United After The Union*, Cambridge: The MIT Press
- Topan A. (2002) *The European Integration Process, A historical and comparative institutional analysis*, Munster: LIT

Άρθρα:

Ελληνόγλωσσα:

- Τσούκαλης Λ., Cramme O., Liddle R. (2010) «Μια Ευρωπαϊκή Ένωση ικανή να ανταποκριθεί στην παγκόσμια εποχή, μπορούμε να αντιμετωπίσουμε την πρόκληση;» *Κείμενο Πολιτικής ΕΛΙΑΜΕΠ*.
- Χατζησταύρου Φ., Δικαίος Γ. (2015) «Ο Βρετανικός Νεο-Ευρωσκεπτικισμός στην Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση: Η Ρητορεία του Brexit και η Στρατηγική του Brexit», *Κείμενο Εργασίας ΕΛΙΑΜΕΠ* No 62/2015.

Ξενόγλωσσα:

- Baun M. (1995-6) 'The Maastricht treaty as high politics: Germany, France and European Integration', *Political Science Quarterly: Academy of Political Science*, 110: 4, σελ. 605-624.

- Brack N. (2013) 'Euroscepticism at the Supranational Level: The Case of the "Untidy Right" in the European Parliament', *Journal of Common Market Studies*, 51:1, σελ.85- 104.
- Craig P. (2015) 'The Financial Crisis, the European Union Institutional Order, and Constitutional Responsibility', *Indiana Journal Of Global Legal Studies*, 22:2, σελ. 243-267.
- Glaesner H. (1986) "The Single European Act: attempt at an appraisal", *Fordham International Law Journal*, 10: 3, Άρθρο 4, σελ. 446-502.
- Heffttler C. and Wessels W. (2013), 'The Democratic Legitimacy of the EU's Economic Governance and National Parliaments', *IAI Working Papers*, 13:13.
- Lubbers M., Scheepers P. (2010) 'Divergent trends of euroscepticism in countries and regions of the European Union', *European Journal Of Political Research*, 49, 6, σελ.787- 817.
- Maes, I. (1998), 'Macroeconomic Thought at the European Commission in the 1970s: The First Decade of the Annual Economic Reports' *BNL Quarterly Review*, 207, σελ. 387-412.
- Mény Y. (2014), 'Managing the EU Crises: Another Way of Integration by Stealth?', *West European Politics*, 37:6, σελ. 1336-1353.
- Moravcsik A. (1991) 'Negotiating the Single European Act: national interests and conventional statecraft in the European Community', *International Organization*, 45:1, σελ. 19-56.
- Rehman S. (2015) 'The future of the European Union', *Global Economy Journal*, 15:2, σελ. 213-220.
- Rittberger B. (2014) 'Integration without Representation? The European Parliament and the Reform of Economic Governance in the EU", *Journal of Common Market Studies*, 52:6, σελ. 1174-1183.
- Serricchio F., Tsakatika M. Quaglia L. (2013) 'Euroscepticism and the Global Financial Crisis', *Journal of Common Market Studies*, 51:1, σελ.52- 64.
- Thillaye R. (2014) 'Improving the Legitimacy of EU Economic Governance: Why and How?', *WWW for Europe*, 72.
- White J. (2015) 'Emergency Europe', *Political Studies*, 63:2, σελ. 300- 318.

Εκθέσεις και κείμενα διεθνών οργανισμών:

- European Commission (2013) 'Eurobarometer 40 years', http://ec.europa.eu/public_opinion/topics/eb40years_en.pdf (27 Σεπτεμβρίου 2015)
- Επίσημη ιστοσελίδα της ΕΕ, http://europa.eu/about-eu/basic-information/money/euro/index_el.htm (27 Σεπτεμβρίου 2015)
- Informal European Council (2015), *Preparing for Next Steps on Better Economic Governance in the Euro Area*, report by Juncker J.-D., in close cooperation with Tusk D., Dijsselbloem J., and Draghi M.

Πηγές από το διαδίκτυο:

- Χατζησταύρου Φ. (2012) “Τα Απο-ενοποιητικά Χαρακτηριστικά της Ευρωδιακυβέρνησης της Κρίσης”, ομιλία στο πλαίσιο της εκδήλωσης «Πολιτικές Διαμαρτυρίας και Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση σε Περίοδο Κρίσης», στο *Ινστιτούτο Γκαίτε*, Αθήνα: DAAD, ΕΛΙΑΜΕΠ, 30/11/2012, <http://www.blod.gr/lectures/Pages/viewlecture.aspx?LectureID=635> (27 Σεπτεμβρίου 2015)
- Χατζησταύρου Φ. (2012) “Το Ευρώ Βλάπτει Σοβαρά την ΕΕ;”, *Protagon.gr*, <http://www.protagon.gr/?i=protagon.el.article&id=16145> (27 Σεπτεμβρίου 2015).
- Χατζησταύρου Φ. (2015) “Je Suis Dijsselbloem ou Varoufakis?”, *Protagon.gr*, <http://www.protagon.gr/?i=protagon.el.article&id=39267> (27 Σεπτεμβρίου 2015).
- Habermas J. (2013) ‘Democracy, solidarity and the European crisis’, *Social Europe Journal*, <http://www.socialeurope.eu/2013/05/democracy-solidarity-and-the-european-crisis-2> (29 Σεπτεμβρίου 2015).